

het **Twente** boek

Geschiedenis en erfgoed

samensteller: Gerard Vaanholt

het
Twente
boek

Geschiedenis en erfgoed

 BOOKS

Inhoud

Vooraf	7
De periode tot het jaar 1000	
Van jagen tot bekeren	9
De periode van 1000 tot 1500	
Twente als deel van het Oversticht	21
De periode van 1500 tot 1795	
Reformatie, Bommen-Beernd en de eerste textiel	57
De periode van 1795 tot 1862	
Bestuurlijke en economische veranderingen	107
De periode van 1862 tot 1914	
Twente krijgt een ander aanzien	156
De periode van 1914 tot 1940	
Verdere groei in het interbellum	224
De periode van 1940 tot 1945	
Van Duitse invasie tot bevrijding	277
Van de bevrijding tot heden	
Wederopbouw maar ook afbraak	300

Vooraf

De geschiedenis van Twente is niet alleen te halen uit oorkonden, documenten of geschriften. In steden en dorpen, langs wegen en in het veld heeft het verleden tal van gebouwen, voorwerpen, monumenten achtergelaten die elk evenzeer een eigen, specifiek historisch verhaal vertellen. Het erfgoed van de streek.

In chronologische volgorde aaneengeregen geven die objecten samen een beeld van hoe het dit geweest en de mensen die er leefden in de loop der eeuwen is vergaan. Hoe de Twentenaren hun bestaan bevochten, maar ook veraangenaamden. Hoe ze zich sociaal gedroegen. En hoe ze de ruimte in het meest oostelijke deel van dit land inrichtten. Kortom, ze tonen hoe Twente geworden is tot hoe het zich tegenwoordig voordoet. Vaak zijn de achtergronden van al dat erfgoed, waaraan de hedendaagse mens in zijn jachtig bestaan dagelijks achteloos voorbij gaat, onbekend.

Dit boek doet een greep uit de veelheid aan interessante erfgoedobjecten die de streek te bieden heeft, beschrijft ze kort, verklaart de reden van hun aanwezigheid en schetst zo in grote lijnen het gezicht van een boeiend landsdeel.

De periode tot het jaar 1000

Van jagen tot bekeren

De eerste bewoners van Twente zijn Neanderthalers geweest. Vondsten van vuurstenen voorwerpen in vooral Mander, maar ook in Deldenerbroek, Lonneker en Amelo bewijzen de aanwezigheid van deze mensachtigen. Tienduizenden jaren geleden moeten ze rondgelopen hebben in het door de ijstijden gecreëerde steppenlandschap van deze streek. Nadat een milder klimaat deze gebieden in zijn greep gekregen had, verschenen de eerste 'echte' mensen. Kleine groepen primitieve jagers, die zo'n dertienduizend jaar geleden opdoken. Pas vijfduizend jaar terug vestigden de eerste bewoners zich voor vast in Twente, op hooggelegen gronden langs een beek of op een zandrug in het veen. Grafheuvels en urnenvelden zijn er nog steeds de getuigen van.

In de eeuwen die volgden is de streek aan diverse invloeden van elders onderhevig geweest.

Kon de Twentse bevolking aan het begin van de jaartelling een Romeinse overheersing nog afweren, invloed vanuit Saksen is vanaf de vijfde eeuw onmiskenbaar. En nog eens drie, vier eeuwen later waren het de Franken die het christendom kwamen aanreiken aan het tot dan overtuigd heidense Twente. Dat leidde tot de eerste bloei van steden als Ootmarsum en vooral Oldenzaal. Die laatste plaats immers kreeg een vooraanstaande status, omdat het bisdom Utrecht er met de Plechelmuskerk zijn kolossaal kerkelijk steunpunt in het oosten bouwde.

De man van Mander

Wie het dorp Mander via de Uelserweg in noordelijke richting verlaat, vindt al snel enkele grafvelden. Zo'n vijfduizend jaar geleden begroeven de bewoners hier hun overledenen. De 'Man van Mander', gestorven in ongeveer 1500 voor Christus, is daarvan de bekendste. Archeologen troffen bij opgravingen in 1958 zijn lijkschaduw aan. Die is nu te bekijken in Museum TwentseWelle in Enschede. Mooi is te zien is hoe hij met gekruiste armen en opgetrokken benen in zijn laatste rustplaats is neergelegd. Botresten waren niet meer aanwezig. Wel een vuurstenen mesje, dat de dode op zijn eeuwige reis had meekregen. Voor de zekerheid hadden de nabestaanden zijn voeten afgehakt, om te voorkomen dat hij als geest in hun omgeving zou gaan rondspoken. De onderzoekers ontdekten eveneens in Mander het meest zuidelijk gelegen hunebed van ons land.

Van Othmars heim tot Ootmarsum

Ootmarsum is een oude Twentse stad, die volgens de overlevering het bestaan dankt aan de Frankische edelman Othmar. Hij zou in 126 na Christus hier een woonruimte hebben opgetrokken, 'Othmars heim', later verbasterd tot Ootmarsum. De Angelsaksische missionaris Marcellinus koos omstreeks 700 deze plek uit om een houten kerkje te bouwen. De rest van de stad plooide zich er gaandeweg omheen. Ootmarsums bestuurlijke gewicht nam toe met de komst van een meiershof, van waaruit de bisschop zijn landerijen kon beheren. In het midden van de dertiende eeuw bouwden de Ridders van de Duitse Orde, oorspronkelijk een orde van kruisvaarders, er bovendien een Commanerie, het latere Huis Ootmarsum. Stadsrechten kreeg Ootmarsum in 1325. Tegenwoordig onderscheidt het stadje zich als toeristisch en kunstzinnig centrum.

Van Jagen tot bekeren

De periode tot het jaar 1000

Oldenzaal, Hanze- en Plechelmusstad

Van jagen tot bekeren

Oldenzaal (foto begin jaren zestig) was eeuwenlang de grootste en belangrijkste stad van Twente. Met dank aan de Utrechtse bisschop Balderik, die er in het jaar 954 een aan de Angelsaksische missionaris Plechelmus gewijde kerk bouwde. Het godshuis kwam op de plek waar tot dan een aan de heilige Silvester opgedragen tempeltje stond en nog eerder een door de Franken opgetrokken boerderij, de 'alde sala', waaraan de stad zijn naam ontleend zou hebben.

De Oldenzaalse overlevering noemt Plechelmus zelf als de oprichter van het eerste

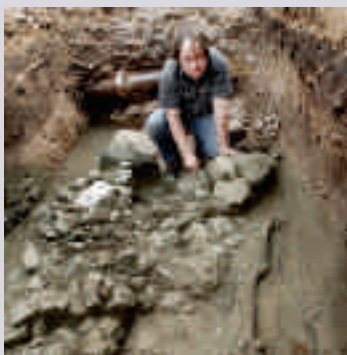
12

De periode tot het jaar 1000

kerkje. Maar historici hebben inmiddels gereede twijfel of de stadspatroon ooit in deze streek geweest is.

Het pionierskerkje zou even goed omstreeks 700 gebouwd kunnen zijn, door dezelfde Marcellinus die de kerk in Ootmarsum bouwde. Balderik bracht tweehonderdvijftig jaar later wel enkele relieken van Plechelmus mee. Hij kende de nieuwe kerk bovendien een bijzondere status toe, die van kapittelkerk, de thuishaven van een college van kanunniken. Zij verspreidden vanuit Oldenzaal de katholieke leer over het omringende platteland. Het maakte de Plechelmus in één keer tot de moederkerk van Twente en de stad tot bestuurlijk en economisch middelpunt.

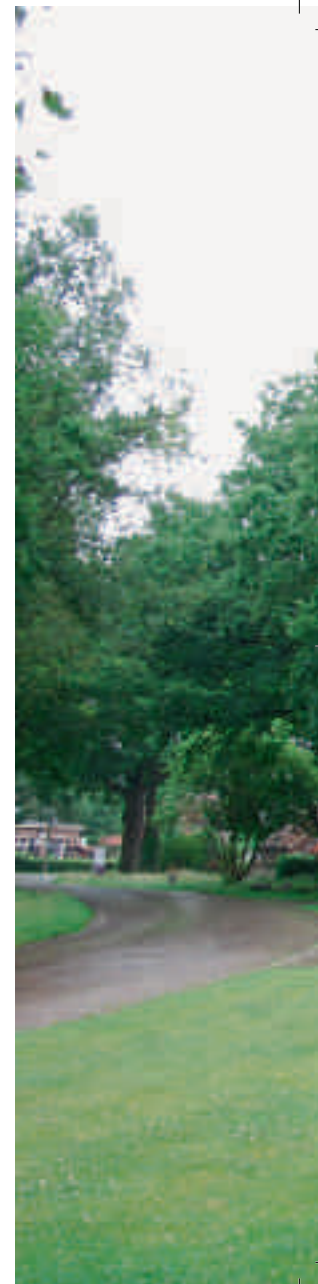
In de veertiende eeuw trad Oldenzaal toe tot het Hanzeverbond, het handelsverbond rond Noord- en Oostzee. Voor die tijd was het een welvarende stad, met in de straten rondom de kerk huizen, herbergen en kloosters. Het recht om wekelijks een markt te houden was al verkregen in 1049, in 1249 volgde de bekroning door de toekenning van stadsrechten. In de zestiende eeuw had Oldenzaal veel te lijden van de krijgshandelingen uit de Tachtigjarige Oorlog. Van de vroegste periode rest tegenwoordig weinig meer dan de karakteristieke stratenloop. Opgravingen rond de kerk brachten vroegmiddeleeuwse restanten aan het licht.

De marke Stokkum-Herike bestaat nog

Op de gronden van het oude esdorp Stokkum woonden vijfduizend jaar geleden al mensen. Jagers en vissers, die op de hellingen van dekzand - een overblijfsel uit de IJstijd - een veilige en waterrijke plek vonden. Ze maakten een bouwkamp door stukken bos te rooien en te verbranden. Dat klinkt nog door in de naam Stokkum, die zoveel betekent als 'woonplaats waar bomen gerooid zijn'. Als mest gebruikten ze de plaggen uit de veenstroken, waardoor het karakteristieke essenlandschap ontstond dat ieder jaar in hoogte steeg. Na de ineenstorting van het Romeinse rijk raakten deze gebieden tijdelijk onbewoond. Maar omstreeks 600 na Christus keerde het leven terug. Ook de nieuwe bewoners leefden van de opbrengst van vee en land. Waar verschillende van hun boerderijen naast elkaar lagen, vormden ze als vanzelf een buurschap.

Als goede burens maakten de boeren afspraken over beheer en gebruik van de gemeenschappelijke gronden. De opkomst van het grootgrondbezit in de negende eeuw en de groei van de bevolking noodzaakten tot een andere organisatievorm. Zo ontstonden de marken, waar de boeren onder voorzitterschap van de markerichter (voor de marke Stokkum-Herike was dat de heer van Weldam) besluiten namen over beheer en onderhoud van het grondgebied. In 1855 verdeelden en verkochten ze de gemeenschappelijke gronden. Maar de marke Stokkum-Herike is tot de dag van vandaag blijven bestaan, omdat twee strookjes land, in Stokkum en in de buurschap Herike, gemeenschappelijk bezit bleven. En dus trekken de boeren ieder jaar nog naar Weldam om er te vergaderen.

Bescherming tegen dreiging

De Hunenborg in de buurschap Volthe, even ten zuiden van Ootmarsum, is de bekendste walburcht van Twente. Het is een versterking van zeker duizend jaar geleden. In zo'n burcht trokken boeren uit de omgeving zich met hun vee en huisraad terug in tijden van dreiging. De basisvorm van deze borgen was altijd dezelfde: een ovaal omgeven door een aarden wal en een gracht die water kreeg uit een nabij gelegen beek. Binnen het ovaal lagen twee domeinen: een hoofdburcht, vaak gelegen op een opgeworpen aarden heuvel, en een voorburcht. Op de heuvel stond soms ook nog een bouwwerk waarin de verdedigers zich konden verschansen. Van de Hunenborg is alleen de gracht nog over. De naam komt uit de overlevering. Omwonenden vermoedden dat het bolwerk wel gebouwd moest zijn door het mythisch reuzenvolk de Hunnen.

